

Bengt Sandin, *Politikens åldersgränser: Rösträtt och valbarhet i Sverige från 1840-tal till 1920-tal* (Stockholm & Göteborg: Makadam 2024). 311 s.

En stor studie av svensk riksdagspolitik med massor av citat från debatterna och detaljerade analyser av olika beslut hör inte till vanligheterna. Bengt Sandins analys av åldersgränserna för rösträtt och valbarhet under det demokratiska genombrottet är därför ett välkommet bidrag till forskningen. Syftet är att studera åldersgränsernas betydelse i den segdragna rösträttspolitikerna i relation till den demografiska utvecklingen. Åldersgränsen för män sattes 1866 till 21 år för riksdagsvalen – höga inkomst- och egendomsstreck begränsade som bekant rösträtten kraftigt – och sedan höjdes den till 24 år för andrakammarvalen år 1909 för att sänkas med ett år 1921. Frågan är varför och Sandin önskar studera argument, motiv och, inte minst, de värden som knöts till olika åldrar. Det handlar både om politikens stigberoende, alltså aktörernas beroende av de lösningar som etablerats, och samhällets strukturer, de normer och värderingar som associerades med ålder och livsföring. Det är en tesdrivande bok och det gör den inte ointressantare. Sandin hävdar för det första helt okontroversiellt att de höjda åldersgränserna som följde med rösträttens utvidgning fungerade som en garanti och för det andra att konservativa och liberaler hade en grundläggande samhörighet som yttrade sig i försvaret av höga åldersgränser mot socialdemokraternas reformkrav.

Som författaren konstaterar är det inhemska forskningsläget ganska gammalt och de så kallade strecken har sällan stått i centrum. Undantaget är förstås Ebba Berling Åselius – hos Sandin konsekvent inkonsekvent kallad Åselius medan Christina Carlsson Wetterberg får heta just det och inte bara Wetterberg – avhandling om streckens utformning och effekter 1900–1920. Saknas gör Pasi Ihalainens stora *Springs of Democracy* från 2017 och mer förvånande Stefan Olssons avhandling om högeranspassning till demokratin som rymmer viktiga kapitel om utvecklingen 1917–1918. Olsson undersöker samma material och diskuterar streckens betydelse för högeranspassningen 1918. Han tonar ner dem. Sandin har med en del utländsk forskning och jag hade gärna sett vidare utblickar och mer jämförelser. Hur diskuterades åldersgränserna i våra grannländer, undrar jag.

Texten har en hel del upprepningar och mindre goda formuleringar och de långa blockcitaten bidrar inte till läsbarheten. Ytterligare putsning hade utan tvekan varit positivt. Sandin säger återkommande att olika företeelser är "intressanta" utan att närmare förklara varför och på vilket sätt. Beklämmande är också den mediala trivialprosans insteg när författaren ska "titta på" olika företeelser när han egentligen undersöker och analyserar.

Sandin gör det inte heller så lätt för läsaren. Undersökningen skulle ha tjänat på att enskilda aktörer introducerats, det vill säga att deras politiska

hållningar och inflytande i riksdagen presenterats. Nu nämns de utan förklaringar och läsaren får själv ta reda på vem, för att ta ett exempel, juristen Karl Ekman var – han satt i första kammaren för Jönköpings län 1908–1933, tillhörde Ernst Tryggers pålitliga stödtrupp och tjänstgjorde under lång tid som Svenska kyrkans lagstiftningsexpert. Hovrättsrådet Ekman – ”obeskrivligt bornerad” löd för övrigt Hugo Hamiltons vänliga omdöme om partikamraten som röstade emot reformen 1918 – var ingen tung riksdagsman och som läsare undrar man varför just han lyfts fram. Här saknar jag resonemang om urval och representativitet.

Boken rymmer en del slarvfel: enligt Sandin fanns det inga socialdemokrater i riksdagen före 1902. Rätt är förstas att Hjalmar Branting, invald på liberal lista, debuterade i andra kammaren redan 1897 och det korrigeras också ett par sidor senare. Värre är det med det upprepade påståendet att liberalerna under Karl Staaffs ledning gemensamt med högern förordade proportionella val. Det gjorde man verkligen inte. Tvärtom. Utvidgad rösträtt, underhusparlamentarism och majoritetsval i enmansvalkretsar löd formeln för folkmaktens seger över högerens fätalsvälde. Det var Liberala samlingspartiets linje för att bryta första kammarens kompakta motstånd mot förändringar som präglade den staaffska rösträttspropositionen 1906. Att dubbelproportionalismen blev en del av lösningen 1907–1909 berodde alltså inte på den liberala partiledningen. Här tar Sandin helt enkelt miste.

Analysens refräng är att ”högern och Liberalerna” hade en gemensam grundsyn, de ska ha ägt gemensamma intressen och intog snarlika ståndpunkter när rösträttens utvidgning diskuterades. Konkret gällde det, hävdar Sandin, att skydda landsbygdens mer eller mindre besuttna väljare mot de många och unga arbetarna i städer och industri. Konservativa och liberaler stod därför enade i motståndet mot socialdemokraternas krav på allmän rösträtt från 21 år utan restriktioner. Invändningen är att Sandin inte belägger och analyserar intressegemenskapen tillräckligt utförligt. Den höga värderingen av familj, egendom och skötsamhet delade de, och visst önskade de gynna sina egna väljargrupper. Men det betyder inte att konservativa och liberaler hade samma motiv, att de resonerade på samma sätt med samma målsättningar avseende den allmänna rösträtten. Vad som saknas är splittningarna i den vida och vaga liberala grupperingen och framför allt starkare resonemang om de ledande aktörernas vägval, deras avvägningar av vad som var önskvärt mot vad de ansåg vara möjligt och acceptabelt. Jag efterlyser fördjupade och nyanserade analyser av mål, medel och konflikter framför upprepningarna om den konservativa-liberala enigheten.

Har Sandin rätt? Stod åldersgränserna i centrum? Handlade det om att stänga ute de unga och ogifta, ”omogna” arbetarna? Att den politiska myndighetsåldern var väsentlig visar Sandin övertygande och hans undersök-

ning av en understuderad dimension belyser väl frågans komplexitet och räckvidd. Men argumentationen i kapitlet "Lika för alla?", som syftar till att statistiskt belägga utestängningens omfattning, rymmer både "kanske", "borde", "kunde" och "troligt", alltså författarens egna reducerande reservationer för den konkreta kopplingen mellan demografi och riksdagspolitik. Min slutsats efter läsningen är att rösträts- och valbarhetsåldrarna var viktiga, men inte så avgörande som Sandin menar. Det är nämligen uppenbart att samtliga, även Socialdemokraterna, enkelt kunde kompromissa när det gällde åldersgränserna. Liberalerna övergav 21-årsgränsen redan på 1890-talet när motståndet mot minsta förändring var kompakt och Branting gjorde det 1918. Och däremellan hade man laborerat med många olika gränser. Alla kompromissade ganska enkelt när det gällde ålder, och att detta skedde tror jag beror på den förklaring som Sandin avfärdar, att ålder är naturligt föränderlig och att åldersgränser därmed blir mindre orättvisa än ekonomiska (egendom, inkomst, skatt) streck. Även sådana begränsningar existerade och deras fortlevnad visar dels på livskraften i idealen om ansvar och bidrag till samhället, dels på det avgörande: rösträtsreformerna var stora och tunga kompromisser där en rad faktorer inverkade. Det fanns alltid något annat som måste vägas in.

Stockholms universitet

NILS EDLING

Bert Mårald, *Läroverken in memoriam: En studie av kulturmiljö, pedagogik och politik under 100 år* (Möklinta: Gidlunds 2023). 367 s.

Långt innan folkskolan slog igenom och skolgången i Sverige blev allmän och obligatorisk hade de första läroverken slagit upp sina portar. Flera av katedral- och domskolorna i de svenska stiftsstäderna har anor från medeltiden och landets första gymnasium, läroverket i Västerås (numera Rudbeckianska gymnasiet), grundades 1623. Även om Bert Mårald i denna omfångsrika exposé över läroverkens historia koncentrerar sig på en begränsad tidsperiod (1864–1968) så är detta utan tvekan en rik historia att ösa ur. Slösande rik, rent av.

Det är den försvunna läroverkskulturen som står i förgrunden för studien. Mårald hävdar på goda grunder att denna kultur präglades av autonomi och nära band till akademien. Lärarkåren bestod till stor del av disputerade lektorer. Många hade ena foten och en stor del av sin identitet knuten till högre utbildning. Klivet från folkskolan till dessa lärdomsborgar var med andra ord stort, i alla fall under 1800-talet. Parallellskolesystemet hade sin grund i två väsensskilda kulturer.